

Jerzy Gapys<http://orcid.org/0000-0003-0097-077>

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

jgapys@ujk.edu.pl**Zbigniew Kowalczyk**<http://orcid.org/0000-0001-6872-3510>

Szkoła Podstawowa im. św. Jana Pawła II w Wilczkowicach

zbyszekowalczyk@wp.pl

DOI: 10.35765/pk.2021.4001.15

Ruch pielgrzymkowy i bractwa różańcowe w dekanacie radoszyckim 1918–1939

STRESZCZENIE

Przedmiotem badań są zbiorowe formy kultu religijnego o charakterze masowym, tj. ruch pielgrzymkowy i udział wiernych w bractwach różańcowych w dekanacie radoszyckim w latach 1918–1939. W badanym dekanacie radoszyckim, podobnie jak na terenie diecezji sandomierskiej, wierni masowo uczestniczyli w pielgrzymkach, głównie do sanktuarium na Jasnej Górze. Wynikało to nade wszystko z faktu, że religijność ludności dekanatu (dominowali włościanie) miała wyraźny rys maryjny. Również masowe uczestnictwo wiernych w bractwach różańcowych wiązało się po części z tym fenomenem. Opisywane formy zbiorowego kultu religijnego to przestrzeń, gdzie realizowane były potrzeby religijne wiernych oraz prowadzona w miarę możliwości formacja duchowa wiernych. Źródła poza statystyką niewiele mówią o ich aktywności. Można przyjąć jedynie (co potwierdzają publikacje dotyczące diecezji sandomierskiej i kraju), że Kościół nie wykorzystał w pełni potencjału członków bractw i ruchu pielgrzymkowego. Wynikało to m.in. z faktu, iż zaangażowane w te formy kultu były głównie niższe warstwy społeczne charakteryzujące się niewystarczającym zapleczem intelektualnym i społecznym.

SŁOWA KLUCZE: Kościół katolicki, II Rzeczpospolita, diecezja sandomierska, życie religijne, organizacje religijne

ABSTRACT

Pilgrimage Movement and Rosary Brotherhoods in the Deanery of Radoszyce 1918–1939

The subject of research are mass forms of religious worship, i.e., the pilgrimage movement and the participation of the faithful in rosary brotherhoods

Sugerowane cytowanie: Gapys, J. i Kowalczyk, Z. (2023). Ruch pielgrzymkowy i bractwa różańcowe w dekanacie radoszyckim 1918–1939. © ⓘ *Perspektywy Kultury*, 1(40), ss. 207–226. DOI: 10.35765/pk.2023.4001.15.

Nadesłano: 02.06.2022

Zaakceptowano: 23.02.2023

in the deanery of Radoszyce in 1918–1939. In the studied deanery of Radoszyce, as in the diocese of Sandomierz, the faithful took part in mass pilgrimages, mainly to the Jasna Góra Shrine. It resulted above all from the fact that the religiosity of the deanery's population (peasants dominated) had a clear Marian trait. Also, the mass participation of the faithful in rosary confraternities was partly related to this phenomenon. The described forms of collective religious worship were a space where the religious needs of the faithful and the spiritual formation of the faithful were carried out as far as possible. Sources, apart from statistics, say little about their activity. It can only be assumed (as confirmed by the publications on the Sandomierz diocese and the country) that the Church did not fully use the potential of members of the brotherhoods and the pilgrimage movement. This resulted, inter alia, from the fact that those involved in these forms of worship were mainly the lower social classes characterized by insufficient intellectual and social background.

KEYWORDS: Catholic Church, Second Polish Republic, Sandomierz diocese, religious life, religious organizations

Życie religijne w parafii przejawia się na wiele sposobów. Jednym z bardziej wymiernych jest udział wiernych w różnego rodzaju organizacjach religijnych i innych zbiorowych formach kultu religijnego. Szczególnie interesujące jest zaangażowanie wiernych w te o charakterze powszechnym i masowym. Takimi zjawiskami był katolicki ruch pielgrzymkowy do miejsc świętych oraz uczestnictwo członków wspólnoty kościelnej w bractwach różańcowych. Te ostatnie w okresie międzywojennym należały do najliczniejszych organizacji religijnych, zaś pielgrzymki cieszyły się niesłabnącym zainteresowaniem, coraz częściej przyjmując charakter pielgrzymek ponadlokalnych czy nawet ogólnokrajowych (Kraś, 2011, s. 235). Celem niniejszego opracowania jest zaprezentowanie dwóch zjawisk religijno-społecznych, tj. ruchu pielgrzymkowego i udziału wiernych w bractwach różańcowych (Bractwo Różańcowe i Żywy Różaniec) w dekanacie radoszyckim w latach 1918–1939. Zestawienie w jednym opracowaniu tych dwóch form religijności ma swoje uzasadnienie. Obydwe miały charakter masowy oraz związane były silnie z kultem maryjnym. Pielgrzymki wiernych z parafii w dekanacie radoszyckim były organizowane na Jasną Górę – do głównego sanktuarium maryjnego w Polsce. Jedną z podstawowych praktyk religijnych pielgrzymów jasnogórskich stanowiła wspólna modlitwa różańcowa (Jabłoński, 1986, s. 141). Ponadto uczestnikami pielgrzymek i członkami bractw byli przeważnie reprezentanci szerszych kręgów społecznych.

Na początek przeanalizujemy ruch pielgrzymkowy w badanym dekanacie. Według A. Jackowskiego za pielgrzymkę uznaje się

wędrówkę podjętą z motywów religijnych do miejsca uważanego za święte ze względu na szczególne działanie w nim Boga lub bóstwa, aby tam spełniać określone akty religijne, pobożności i pokuty (Jackowski, 1991, s. 13).

Ta definicja jest w zasadzie zbieżna z wyjaśnieniem tego terminu w instrukcji dla katolickich pielgrzymek z okresu międzywojennego. Pielgrzymkę wówczas definiowano jako podróż do miejsc świętych lub mających wysokie znaczenie religijne, podjętą z pobudek religijnych, w celu manifestowania czci religijnej, pogłębienia pobożności i zyskania łask Bożych¹.

Ruch pielgrzymkowy w Polsce w dwudziestolecium międzywojennym miał dwojaki charakter. Wierni pielgrzymowali do lokalnych sanktuariów i kościołów oraz miejsc znanych w całym kraju. Najczęściej odwiedzanymi ośrodkami były wówczas Wilno, Jasna Góra i Kalwaria Zebrzydowska (Kraś, 2011, s. 235). Ogółem w dwudziestolecium międzywojennym ruch pielgrzymkowy w Polsce oszacowano na ok. 12 mln pielgrzymów (Jabłoński, 2006, s. 153). W badanym dekanacie radoszyckim największą popularnością cieszyły się pielgrzymki na Jasną Górę, zaś w skali lokalnej – pielgrzymki organizowano najczęściej w związku z odpustami w okolicznych parafiach. Istotnym elementem badań jest wskazanie motywów pielgrzymowania. Zapewne obok motywów osobistych (intencje prywatne), można podać też i inne powody. Przyjmuje się, że w pątnicznym ruchu parafialnym ważną rolę odgrywały również czynniki patriotyczne i integrujące wspólnotę. Najczęściej integracja ta miała charakter religijno-patriotyczny i dokonywała się wokół kultu Maryi, która dla Polaków była Matką i Królową Polski (Jabłoński, 1986, s. 61). Pielgrzymowanie na początku lat 20. miało charakter dziękczynny za długo oczekiwaną wolność. Pod koniec lat 30. w obliczu narastających nastrojów wojennych modlono się o zachowanie pokoju (Jabłoński, 2006, s. 152–153).

W parafiach dekanatu radoszyckiego odnotowujemy obie formy pielgrzymowania, tj. peregrynację do ogólnonarodowych sanktuariów oraz do okolicznych miejsc świętych, jak też pielgrzymki związane z uroczystościami w diecezji sandomierskiej. Na początku przyjrzyjmy się tej pierwszej formie ruchu pątniczego. W dekanacie radoszyckim pielgrzymowano głównie do Częstochowy. Podstawowym źródłem dla przedstawienia ruchu pielgrzymkowego są księgi zapisów pielgrzymek grupowych znajdujące się w jasnogórskim archiwum, ponieważ poza Miedzierzą i Przedborzem żadna z parafii nie prowadziła własnych zapisów na ten temat. Ze źródeł wynika, że w okresie międzywojennym we wszystkich parafiach dekanatu organizowano pielgrzymki na Jasną Górę (por. tab. 1). Związane to było zapewne z bliskością geograficzną miasta (ok. 100 km) oraz

---

1 Archiwum Diecezjalne w Sandomierzu (dalej: ADS), Akta Pielgrzymek (1930–1983), *Instrukcja dla katolickich pielgrzymek z 9 grudnia 1934 r.*

z wielowiekową tradycją peregrynacji do obrazu Czarnej Madonny. Był to przejaw szerzącego się kultu maryjnego wśród wiernych w Polsce. Zjawisko masowego pielgrzymowania do Częstochowy nastąpiło około II połowy XIX w. (Jabłoński, 1985, s. 133). W czasie I wojny światowej rządy Austrii i Niemiec zakazały pielgrzymek do Częstochowy. Początkowe lata niepodległej Polski ze względu na wojnę polsko-bolszewicką, jak też panującą epidemię tyfusu w latach 1919–1921, to również czas ograniczonego ruchu pątniczego na Jasną Górę (Jabłoński, 1995, s. 50)². Niewielka frekwencja, i to głównie grup z bliskiej okolicy, skutkowała tym, że do maja 1921 r. nie prowadzono zapisów kompanii przybywających do sanktuarium³. Stąd też pierwsze zapisy pielgrzymek z dekanatu radoszyckiego pojawiają się dopiero w 1921 r. (Jabłoński, 1995, s. 47). Dane w księgach jasnogórskich nie odzwierciedlają całości ruchu pątniczego. Mają jednak olbrzymią wartość. Pozwalają w ogólnym stopniu poznać skalę zjawiska i ocenić stan pielgrzymowania w poszczególnych parafiach. Paulin o. Pius Przeździecki twierdził, że dane w księgach zapisów pielgrzymek nie są miarodajne. Zarejestrowana jest w nich tylko część zgłoszonych pielgrzymek. Działo się tak z powodu ogromnego tłoku. Niektórzy nie mogli się dostać do zakrystii, aby zgłosić swoją kompanię. Inni, którzy przyszli po raz pierwszy, nie wiedzieli, że przybycie powinno się zgłosić w celu zarejestrowania.

Analizując zjawisko ruchu pątniczego na Jasną Górę w parafiach dekanatu radoszyckiego, zauważamy pewne prawidłowości. Typowe było przybywanie kompanii wiernych z poszczególnych parafii głównie w sierpniu i na początku września. Widzimy wyraźny podział; część parafii organizowała pielgrzymki na uroczystość Matki Boskiej Częstochowskiej (26 sierpnia), inne na uroczystość Narodzenia Matki Bożej (8 września). Na uroczystość w dniu 26 sierpnia przybywały do Częstochowy zwykle grupy z Radoszyc, Fałkowa, Mnina, Przedborza i Żeleźnicy. Z kolei pielgrzymi z Czerмна, Lipy, Pilczycy, Stanowisk i Miedzierzy zwykle przybywali do Częstochowy na uroczystość Narodzenia Matki

2 Ministerstwo Zdrowia Publicznego informowało o niebezpieczeństwie epidemiologicznym i zalecało ograniczenie pielgrzymowania. Zalecenia te popierał również Episkopat Polski. Z podobnymi apelami występowało za pośrednictwem biskupów, w tym biskupa sandomierskiego, Starostwo w Częstochowie. Proszono wiernych, aby z uwagi na tyfus i czerwonkę powstrzymywali się od odbywania pielgrzymek, *W sprawie kompanii na Jasną Górę*, Kronika Diecezji Sandomierska (dalej: KDS), 1920, nr 1, s. 199. W celu zapewnienia podstawowych warunków sanitarno-epidemiologicznych Zarząd Miasta Częstochowy i Komisja Sanitarno-Pątnicza wprowadziły obowiązkowe jednomarkowe opłaty od każdego pątnika. Obowiązkiem duchowieństwa parafialnego, w tym sandomierskiego, było poinformować o tym wszystkich idących do Częstochowy, *W sprawie pielgrzymek do Częstochowy*, KDS, 1921, nr 4, s. 83.

3 Archiwum Jasnej Góry w Częstochowie (dalej: AJG), sygn. 2384, Wstęp do „*Wýkaz kompanii przybywających na Jasną górę 1913–1927*”.

Bożej. Pielgrzymka radoszycka, która w 2014 r. szła do Częstochowy po raz 164, jest najstarszą pielgrzymką w diecezji radomskiej, do której parafia Radoszyce obecnie należy. Po raz pierwszy pielgrzymi powędrowali na Jasną Górę w 1850 r. Od tego roku nieprzerwanie, również w okresie dwudziestolecia międzywojennego, pątnicy wyruszają w trasę, by dotrzeć na Jasną Górę na odpust w dniu 26 sierpnia. Pod koniec badanego okresu na popularności zyskiwały pielgrzymki związane z uroczystościami Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny (15 sierpnia). Przybywali wówczas na Jasną Górę głównie pielgrzymi z Przedborza, sporadycznie pojawiali się też pątnicy z Czerмна, Pilczycy, Radoszyc i Stanowisk⁴.

Pielgrzymki kompanii z dekanatu radoszyckiego na Jasną Górę były organizowane według przyjętego schematu, właściwego dla ruchu pątniczego. Kompanie prowadził przewodnik, który zajmował się organizacją trasy, miejsca postoju i noclegu, a także modlitwy. Przewodnikami byli zwykle świeccy. Jeśli z grupą pielgrzymował duchowny, to on przejmował obowiązki przewodnika. Bagaż był transportowany wozami jadącymi tuż za idącymi grupami. W zależności od liczby pielgrzymów za kompanią jechało od kilku do kilkunastu furmanek⁵. Zaprzęgi konne interesujących nas parafii były pięknie przystrajane kwiatami, wstążkami, chorągiewkami i proporczykami. Wychodzących pielgrzymów żegnały i witały tłumy parafian. W Radoszycach całowali oni krzyż niesiony na czele kolumny. Był to zwyczaj niespotykany i nieznanym innym pielgrzymom. Wspólny śpiew i modlitwa rekompensowały trudy podróży czasami w niesprzyjającą pogodę. Noc spędzano w wozach lub w stodółach uprzejmych gospodarzy⁶. Zwyczajowo u stóp Jasnej Góry każdą pielgrzymkę witał paulin, który wprowadzał ją do sanktuarium. Wraz z nim na czele kampanii szedł proboszcz lub wikariusz danej parafii. Wejście odbywało się bardzo uroczystie. Parafianom Radoszyc i Stanowisk towarzyszyły ich własne orkiestry (Jaśkiewicz, Turzyński i Osiej, 2004, s. 12). Pątnicy przebywali zwykle w Częstochowie

4 AJG, sygn. 2384, *Wykaz kampanii przybywających na Jasną Górę (1913–1927)*, s. 37–39, 61–65, 117, 144–146, 171–178; AJG sygn. 637, *Tu zapisuj kampanie przybywające na Jasną Górę (1926–1927)*, 11–12, 36; AJG sygn. 2388, *Książka do zapisywania pielgrzymek przybyłych do Matki Boskiej na Jasną Górę od 1927*, s. 54–59, 76–79, 106–109, 136–140, 163–166, 188–189; AJG, sygn. 2601, *Wykaz pielgrzymek przybywających na Jasną Górę 1935–1948*, s. 9–12, 44–49, 63–69, 93–94, 122–133; Archiwum Parafii Miedzierza (dalej: APMie), *Kronika Parafii Miedzierza*, s. 56, 87, 105, 128; Archiwum Parafii Przedbórz (dalej: APPrz), *Lista pielgrzymów parafii Przedbórz do Częstochowy w 1931 roku*.

5 *Z historii pieszych pielgrzymek na Jasną Górę*. Pozyskano z: http://pielgrzymki.opoka.org.pl/aktualnosci/2295.1_Z_historii_pieszych_pielgrzymek_na_Jasna_Gore.html (dostęp: 11.05.2014).

6 Relacja ustna ks. A. Mroczka, Stanowiska 2013 – zbiory prywatne autora; relacja ustna Janiny Bednarczyk, Wilczkowice 2000 – zbiory prywatne autora; relacja ustna Józefy Basiak, Lewoszewów 2002 – zbiory prywatne autora.

od jednego do trzech dni, po czym drogę powrotną pokonywali również pieszo⁷. Przyjętym zwyczajem było, że powracający pielgrzymi zawsze ofiarowali dla kościoła parafialnego dary. Zwykle były to sprzęty liturgiczne lub innego rodzaju wyposażenie potrzebne do kościoła. Poza tym składali ofiary na Mszę św. w intencji pielgrzymów⁸. Przebywając w Częstochowie, uczestnicy pielgrzymki składali ofiary pieniężne. W zależności od wielkości kompanii parafie omawianego dekanatu składały od 5 do 100 zł. Największe ofiary składała parafia Fałków – od 15 do 100 zł⁹.

Zachowane źródła wskazują, że z parafii dekanatu radoszyckiego peregrynowało do Częstochowy w badanym okresie bez mała 40 tys. osób. Liczba ta jest niepełna z uwagi na niekompletne dane, ale pokazuje ona tendencję, że ruch pielgrzymkowy w dekanacie radoszyckim miał charakter masowy. Dobitnie o tym świadczą choćby dane z parafii Przedbórz (stosunkowo kompletne źródła). W latach 1921–1938 w pielgrzymkach na Jasną Górę wzięło udział około 10 tys. wiernych (tab. 1). Biorąc pod uwagę zasięg terytorialny ruchu pątniczego, warto wspomnieć, że pielgrzymi diecezji sandomierskiej, do której w ówczesnych latach przynależał dekanat radoszycki, na 20 diecezji w całym kraju uplasowali się na czwartym miejscu pod względem liczby osób przybyłych na Jasną Górę w latach 1926–1939. Z całej diecezji sandomierskiej przybyło 821 grup ze 163 parafii w liczbie 222 871 osób, co stanowiło 7,67% ogólnej liczby pielgrzymów w kraju (Jabłoński, 1986, s. 56).

Zauważamy dość dużą fluktuację liczby wiernych w poszczególnych latach. Wyraźny wzrost nastąpił dopiero po 1926 r., i ta tendencja utrzymywała się przez kilka lat. Pierwszy poważny spadek odnotowano na początku lat 30., a kolejny jeszcze poważniejszy trend spadkowy po 1935 r. Zjawisko to wpisuje się w trendy ogólnopolskie, z tym że dotyczy to tylko początkowej cezury. W kraju w 1931 r. liczba pielgrzymów spadła poniżej średniej liczby pielgrzymów przychodzących ze wszystkich diecezji. Tendencje te zaobserwowano we wszystkich 10 parafiach dekanatu. Najjaskrawiej było to widoczne w parafii Miedzierza. O ile w 1930 r. z Miedzierzy do Częstochowy udała się 210-osobowa grupa, a rok i dwa lata później to już tylko

7 Relacja ustna ks. A. Mroczka, Stanowiska 2013 – zbiory prywatne autora; relacja ustna Janiny Bednarczyk, Wilczkowice 2000 – zbiory prywatne autora; relacja ustna Józefy Basiak, Lewoszewów 2002 – zbiory prywatne autora.

8 Relacja ustna ks. A. Mroczka, Stanowiska 2013 – zbiory prywatne autora; relacja ustna Janiny Bednarczyk, Wilczkowice 2000 – zbiory prywatne autora; relacja ustna Józefy Basiak, Lewoszewów 2002 – zbiory prywatne autora.

9 AJG, sygn. 2384, *Wykaz kampanii przybywających na Jasną górę (1913–1927)*, s. 37–39, 61–65, 117, 144–146, 171–178; AJG sygn. 637, *Tu zapisuj kampanie przybywające na Jasną Górę (1926–1927)*, 11–12, 36; AJG sygn. 2388, *Książka do zapisywania pielgrzymek przybyłych do Matki Boskiej na Jasną Górę od 1927*, s. 54–59, 76–79, 106–109, 136–140, 163–166, 188–189; AJG, sygn. 2601, *Wykaz pielgrzymek przybywających na Jasną Górę (1935–1948)*, s. 9–12, 44–49, 63–69, 93–94, 122–133.

80- i 60-osobowe grupy. Tendencja ta utrzymała się w miedzierskiej parafii aż do 1938 r. W ostatnich latach przed wojną, kiedy w skali ogólnokrajowej zanotowano szczyt pielgrzymowania w okresie międzywojennym, w dekanacie radoszyckim nie znajdujemy potwierdzenia tej ogólnopolskiej tendencji. Co prawda w porównaniu z latami 1931–1932 liczba pielgrzymów wzrosła, ale nie była ona znacząco wyższa niż w latach 1926–1930¹⁰.

Najpełniejsze dane dotyczące interesujących nas parafii mamy z roku 1929. Jak wynika z danych liczbowych z dziewięciu parafii (oprócz Lipy – brak danych), ogółem na Jasną Górę udało się 3 369 osób. Najliczniejsze grupy stanowili pątnicy z największych parafii dekanatu, czyli z Przedborza i Radoszyc. Zwykle w drogę wyruszało ok. 500–600 osób. W roku 1935 z Fałkowa i Przedborza udało się na pielgrzymkę aż po 800 osób, nieco mniej, bo 700 osób, pielgrzymowało z Radoszyc. Bardzo licznie udali się także na Jasną Górę tego roku parafianie z najmniejszej parafii dekanatu, z Żeleźnicy – 150 osób i z Pilzycy – 380 osób. W 1936 r. na pielgrzymkę do stóp Czarnej Madonny udała się z Przedborza rekordowa liczba pątników – około 1000 osób. Począwszy od 1921 r., czyli od momentu rejestracji grup, można zaobserwować – na podstawie posiadanych danych – wzrostową tendencję pielgrzymowania w parafiach: Fałków, Lipa Mnin, Radoszyce. Znaczny spadek zanotowano w parafii Czeremo, w latach 20. wyruszało w trasę ok. 300 osób, natomiast w latach 30. ok. 150–180 osób. W parafii Miedzierz więcej osób uczestniczyło w pielgrzymkach w końcu lat 20. Z posiadanych danych wynika, że z tej parafii chodziło na Jasną Górę najmniej pielgrzymów. W roku 1924 grupę tworzyło tylko 16 osób. W latach 1931–1934 pielgrzymowało z tej wspólnoty od 53 do 80 osób. Stałą liczebność grup można zaobserwować jedynie w parafii Stanowiska – około 300 osób¹¹.

10 AJG, sygn. 2384, *Wykaz kampanii przybywających na Jasną Górę (1913–1927)*, s. 37–39, 61–65, 117, 144–146, 171–178; AJG sygn. 637, *Tu zapisuj kampanie przybywające na Jasną Górę (1926–1927)*, 11–12, 36; AJG sygn. 2388, *Książka do zapisywania pielgrzymek przybyłych do Matki Boskiej na Jasną Górę od 1927*, s. 54–59, 76–79, 106–109, 136–140, 163–166, 188–189; AJG, sygn. 2601, *Wykaz pielgrzymek przybywających na Jasną Górę (1935–1948)*, s. 9–12, 44–49, 63–69, 93–94, 122–133; APMie, *Kroniką Parafii Miedzierz*, s. 56, 87, 105, 128; APPrz, *Lista pielgrzymów parafii Przedbórz do Częstochowy w 1931 roku*.

11 Analizując liczbę pielgrzymów z poszczególnych parafii, trzeba mieć na uwadze wielkość parafii. Mniejsze liczby nie oznaczają słabszego zainteresowania wiernych. Można przyjąć, że liczba pielgrzymów (co widać najlepiej na danych z 1931 r.) z poszczególnych parafii była proporcjonalna do liczby wiernych w parafiach, AJG, sygn. 2384, *Wykaz kampanii przybywających na Jasną Górę (1913–1927)*, s. 37–39, 61–65, 117, 144–146, 171–178; AJG sygn. 637, *Tu zapisuj kampanie przybywające na Jasną Górę (1926–1927)*, 11–12, 36; AJG sygn. 2388, *Książka do zapisywania pielgrzymek przybyłych do Matki Boskiej na Jasną Górę od 1927*, s. 54–59, 76–79, 106–109, 136–140, 163–166, 188–189; AJG, sygn. 2601, *Wykaz pielgrzymek przybywających na Jasną Górę (1935–1948)*, s. 9–12, 44–49, 63–69, 93–94, 122–133; APMie, *Kroniką Parafii Miedzierz*, s. 56, 87, 105, 128; APPrz, *Lista pielgrzymów parafii Przedbórz do Częstochowy w 1931 roku*.

Tab. 1. Liczba wiernych z dekanatu radoszyckiego pielgrzymujących do Częstochowy w latach 1921–1939

Rok	Parafie									
	Czermno	Fałków	Lipa	Miedziera	Mnin	Pilezyca	Przedbórz	Radoszyce	Stanowiska	Żeleźnica
1921	300	500				500	580	400		
1922		330					650	130		
1923							232		300	
1924				16	103		400		310	
1925		480								
1926	300	300	140		280	180	600	300		
1927		500	250	100	20		600	500	300	100
1928			500	450	400		600		350	137
1929	300	350	600	200	400	349	400	500	350	120
1930		335	237	210		250		700		
1931	150	290	150	80	350	200	400	400	300	100
1932	100	250	183	60	300		600	360	120	70
1933	180	450	183	93		300	650	400	200	
1934	150	380	348	53	400		600	400		185
1935		800	234			380	800	700	300	150
1936	200		250	(52)* 230			1 000	600		
1937	150		260	54			700	600		
1938	180	400		284		360	500	700	215	
1939		460	340		300			600	300	
Razem	2 010	5 825	3 675	1 840	2 553	2 509	9 312	7 290	3 040	862

*Kronika parafii podaje, że w pielgrzymce wzięły udział 52 osoby.

Źródło: AJG, sygn. 2384, *Wykaz kampanii przybywających na Jasną Górę 1913–1927*, s. 37, 39, 41, 63, 77, 78, 83, 91, 95, 115, 117, 123, 142, 143; AJG sygn. 637, *Tu zapisuj kampanie przybywające na Jasną Górę 1926–1927*, s. 11–12, 36; AJG sygn. 2388, *Książka do zapisywania pielgrzymek przybyłych do Matki Boskiej na Jasną Górę od 1927*, s. 2, 7, 22–23, 27, 33, 47, 49, 57–59, 76, 80, 89, 103–104, 107, 111, 125, 128, 131–132, 139, 161, 163, 165, 179, 186, 188, 190; AJG, sygn. 2601, *Wykaz pielgrzymek przybywających na Jasną Górę 1935–1948*, s. 10, 12, 16, 18, 20, 42–45, 69, 76, 91, 102–104, 121; APMic, *Kronika Parafii Miedziera*, s. 56, 87, 105, 128; APPrz, *Lista pielgrzymów parafii Przedbórz do Częstochowy w 1931 roku*.

Oprócz powszechnych pieszych pielgrzymek do Częstochowy organizowano także pielgrzymki poszczególnych organizacji katolickich działających w dekanacie radoszyckim. Pielgrzymki organizowane dla członków rozmaitych bractw (skupiały one głównie osoby z niższych warstw) ukierunkowane były na konkretny cel. Były one znakomitą okazją do oddziaływania apostolskiego i pracy formacyjnej (Jabłoński, 2006, s. 161). Dla nich w ramach duszpasterstwa stanowego organizowano piesze lub samochodowe pielgrzymki. Wyjazdy były związane zwykle z uroczystościami obchodzonymi przez te organizacje. W dniach 18–19 września 1937 r. na Zjazd Mężów Katolickich z parafii Miedzierz udało się pociągiem na Jasną Górę 52 mężczyźni¹². Członkinie Katolickiego Stowarzyszenia Kobiet z Miedzierzy w dniach 13–17 maja 1939 r. odbyły pielgrzymkę pociągiem ze Skarżyska na Jasną Górę, a stamtąd pojechały do Krakowa i Kalwarii Zebrzydowskiej¹³.

Z dekanatu radoszyckiego, choć już nie w tak wielkiej liczbie, pielgrzymowano na Jasną Górę z okazji innych uroczystości religijnych. W 1928 r. (7–9 września) peregrynowali pielgrzymi na Diecezjalny Kongres Eucharystyczny ze Stacją Kongresową na Jasnej Górze. Z dekanatu do Częstochowy udało się sześć kompanii z siedmioma księżmi¹⁴. Według szacunków biskupa Teodora Kubiny sanktuarium nawiedziło wówczas około 500 tys. pątników (Jabłoński, 1995, s. 50). Wierni z dekanatu radoszyckiego w 1932 r. udali się również na Centralne Uroczystości Jubileuszu 550-lecia Jasnej Góry, kiedy do sanktuarium przybyła rekordowa liczba 750 tys. pielgrzymów na uroczystości w dniach 15 sierpnia (WNMP), 26 sierpnia (MBCz) i 8 września (NMB) (Jabłoński, 1986, s. 50).

Wierni z dekanatu radoszyckiego uczestniczyli też w pielgrzymkach z okazji większych uroczystości organizowanych w diecezji sandomierskiej, jak też pielgrzymowali do okolicznych sanktuariów. Jedną z ważniejszych była piesza pielgrzymka do Radomia w związku z obchodami Diecezjalnego Kongresu Eucharystycznego. Zorganizowany z inicjatywy pasterza diecezji biskupa Włodzimierza Jasińskiego kongres zgromadził w dniach 27–29 czerwca 1932 r. rzesze wiernych. W dekanalnej pielgrzymce radoszyckiej reprezentowane były wszystkie parafie. Wobec braku danych trudno określić liczbę osób, które wzięły w niej udział. Biorąc jednak pod uwagę, że tylko z samej Miedzierzy udało się na kongres przeszło 200 osób (ok. 4% ogólnej liczby parafian), można oszacować, że z całego dekanatu, który liczył wtedy ponad 50 tysięcy wiernych, udało się

12 APMie, *Kronika Parafii Miedzierz*, s. 105.

13 APMie, *Kronika Parafii Miedzierz*, s. 137.

14 ADS, Akta Konferencji Ks. Dziekanów i Konferencji Dekanalnych (1926–1929), *Protokół Kongregacji dekanalnej dekanatu radoszyckiego odbytej w Falkowie dn. 23 sierpnia 1928 r.*

do Radomia ok. dwa tysiące osób¹⁵. Pątnikom towarzyszyli proboszczowie z pięciu parafii. Celem kongresu było rozbudzenie i rozwijanie kultu eucharystycznego oraz co, się z tym wiąże, zachęcenie do jak najczęstszego przyjmowania Komunii św. (Stanaszek, 1999, s. 313).

Stosunkowo dużą popularnością cieszyło się też nawiedzanie przez wiernych okolicznych kościołów z okazji odpustów parafialnych. Odpusty przyciągały rzesze pielgrzymów. Z reguły pielgrzymowanie przybierało charakter indywidualny, i to zjawisko przesądzało o powszechnym udziale miejscowej ludności w uroczystościach odpustowych. Znamy również przykłady zbiorowego pielgrzymowania. Doskonale ilustruje to odpust na uroczystość Matki Boskiej Częstochowskiej w parafii Miedziera w dniu 26 sierpnia 1934 r. W tym dniu z Radoszyc przybyła na uroczystości kompania w liczbie przeszło 1000 osób na czele z ks. Gajewskim, wikariuszem z Radoszyc. Kompania odeszła z powrotem dopiero po niesporach. Odprowadził ją ks. Kuropieska, prefekt z Radoszyc¹⁶.

Ruch różańcowy

Opisany powyżej ruch pielgrzymkowy to zjawisko masowe, jednak nie równał się on z innym przejawem religijności w dekanacie radoszyckim, czy szerzej w Kościele katolickim, zwłaszcza w Polsce, z ruchem różańcowym. Wielość, a nade wszystko liczebność organizacji różańcowych była (jest?) bezprecedensowa w historii Kościoła (Kłopotek, 2011, s. 230; Kuźmak, 1973). Rozwój kultu maryjnego i kultów świętych propagowanych przez zakony doprowadził do szybkiego wzrostu bractw w XVI, XVII i XVIII w. To właśnie kult obrazów, jak i coraz liczniejsze pielgrzymki do miejsc słynących z cudów, przyczyniły się do rozkwitu bractw w Polsce. Najistotniejsze jednak znaczenie dla ich rozwoju miały zakony, jak dominianie – szerzący bractwa różańcowe, karmelici trzewickowi i bosci – opiekujący się bractwami szkaplerznymi, bernardyni – zakładający bractwa św. Anny i żołnierskie bractwa św. Michała Archaniola, a także upowszechniające kult Niepokalanego Poczęcia NMP. Jezuici zakładali w Polsce od 1571 r. sodalicje mariańskie przeznaczone głównie dla studiującej młodzieży w kolegiach jezuickich. Szerzyli oni także bractwa i kult Serca Jezusowego, o którego uznanie zabiegali biskupi polscy w Rzymie w 1765 r.⁶¹ Bractwo Anioła Stróża rozpowszechniali paulini.

15 ADS, Akta Kongregacji Ks. Dziekanów i Konferencji Dekanalnych (1935–1938), *Protokół Kongregacji dekanalnej dekanatu radoszyckiego odbytej w Falckowie dn. 2 czerwca 1932 r.*; APMie, *Kronika Parafii Miedziera*, s. 58.

16 APMie, *Kronika Parafii Miedziera*, s. 66.

Zostało ono założone w 1616 r. na Jasnej Górze. Żadna z organizacji katolickich nie dorównywała liczebnie organizacjom różańcowym: Bractwu Różańcowemu i Żywemu Różańcowi. Obie miały zasięg światowy. Ich bezkonkurencyjna liczebność wynikała nie tylko z zasięgu, ale także z formy kultu – modlitwy różańcowej (Królikowski, 2004, s. 250–251). Modlitwa różańcowa bezpośrednio wiązała się z kultem maryjnym. Wśród pierwszych inspiracji różańcowych znajduje się na pewno bardzo dawny zwyczaj łączenia kwiatu róży z Najświętszą Maryją Panną, stanowiący w znacznym stopniu tło dla chrześcijańskiej modlitwy maryjnej. Już Seduliusz († ok. 430) porównuje Maryję do „delikatnie rozkwitającej róży”. Symbol róży jest odnoszony do Maryi na podstawie tych samych założeń, na jakich zostaje do Niej odniesiony symbol krzewu Mojżeszowego czy runa Gedeona. Mamy tu do czynienia z zastosowaniem niektórych założeń egzegezy typologicznej, która stawia sobie za cel ukazanie wyjątkowego wybrania i posłannictwa Maryi oraz włączenia w historię zbawienia poprzez zestawianie wyjątkowych wydarzeń z Jej życia – takich jak zwiastowanie, cudowne poczęcie, dziewictwo, czyli to wszystko, co uzasadnia Jej w pełni szczególną świętość i piękno – z osobami i wydarzeniami ze Starego Przymierza. W świetle tych tajemnic Maryja rzeczywiście jawi się jako kwiat znajdujący się między cierniami ludzkiego grzechu. Zestawienia typologiczne były bardzo szeroko stosowane w literaturze teologicznej już przez ojców Kościoła oraz kaznodziejów i teologów średniowiecznych. W Polsce XV-wiecznej często odnajdujemy je w polskich pieśniach. Dodatkowo na ich popularność i rozwój wpływała niczym nieskrępowana swoboda organizacyjna. Różaniec był modlitwą prostą, a jednocześnie zawierał szereg istotnych elementów pobudzania wiary. Jej upowszechnieniu sprzyjały liczne odpusty towarzyszące odmawianiu różańca. Wszystko to sprawiło, że różaniec stał się jedną z najbardziej popularnych form kultu (Jabłoński, 2003, s. 21–56).

Bractwem Różańcowym była wspólnota osób, która poprzez modlitwę różańcową wspierała działalność Zakonu Kaznodziejskiego (Woroniecki, 1947). Idea tego typu bractwa wywodzi się od św. Dominika. To właśnie on miał założyć pierwsze Bractwo Różańcowe w Walencji w 1221 r. Było ono nazywane „Braterstwem Maryi”, „Bractwem Zwiastowania Matki Bolesnej” lub „Bractwem Zwiastowania Matki Bolesnej i świętego Dominika”. Początkowo Bractwa Różańcowe nie podlegały przepisom Kodeksu Prawa Kanonicznego. Działały według własnego i niezależnego statutu, który ulegał wielokrotnym zmianom. Pierwszy statut Bractw Różańcowych został wydany w 1476 r. pod nazwą *Quodlibet de veritate fraternitatis Rosaria seu Psalterii Beatae Mariae Virginis*. Od początku opiekę nad Bractwami Różańcowymi sprawował Zakon Kaznodziejski, który posiadał wyłączne prawo ich zakładania. Przywilej ten potwierdził papież Sykstus IV bullą

Pastorem aeterni z 30 maja 1479 r. Podstawowym dokumentem określającym prawa oraz przywileje Bractw Różańcowych jest Konstytucja Apostolska papieża Leona XIII *Ubi Primus* z 1898 r. mówiąca, że głównym celem tego typu bractw jest oddawanie czci Najświętszej Maryi Pannie oraz wyjednanie różnego rodzaju korzyści duchowych poprzez modlitwę różańcową. Do bractwa należały osoby, które zobowiązały się odmawiać w ciągu tygodnia dowolnie wybrane tajemnice różańcowe¹⁷.

Pierwsze polskie Bractwa Różańcowe zostały erygowane 12 stycznia 1481 r. przy dominikańskim kościele św. Wojciecha we Wrocławiu. W Sandomierzu, stolicy diecezji sandomierskiej, powstało ono w 1597 roku¹⁸. W omawianym dekanacie pierwsze bractwo powstało w 1640 r. w Radoszycach, kolejne w Miedzierzy dopiero ponad dwieście lat później 8 czerwca 1887 r.¹⁹ To ostatnie założone przez miejscowego proboszcza ograniczało się do szerzenia modlitwy różańcowej i uczestniczenia w nabożeństwie w uroczystość Matki Bożej Różańcowej. W czasie nabożeństwa, na które przyjeżdżało trzech, czterech kapłanów, odbywała się także procesja do pięciu stacji i śpiewano Ewangelię. Po takich rekolekcjach do bractwa z reguły zapisywała się chętnie grupka osób²⁰. Oprócz wymienionych dwóch parafii, jeszcze w czterech innych istniały Bractwa Różańcowe: w Stanowiskach (od 1915 r.), Żeleźnicy (od 1917 r.), Przedborzu i Czermnie. Proboszcz Żeleźnicy określał żywotność tej organizacji w swojej parafii jako dobrą²¹. W 1934 r. proboszcz Szczepaniak z Miedzierzy, podając do kurii datę założenia bractwa, napisał, że do Bractwa Różańca co rok są przyjmowani nowi członkowie²². Zainteresowanie wiernych w latach następujących nie słabło²³.

17 E-encyklopedia. Bractwo różańcowe. W: http://www.encyklo.pl/index.php5?title=Bractwo_R%C3%B3%C5%BCa%C5%84cowe (dostęp: 23.12.2013).

18 E-encyklopedia. Bractwo różańcowe. W: http://www.encyklo.pl/index.php5?title=Bractwo_R%C3%B3%C5%BCa%C5%84cowe (dostęp: 23.12.2013).

19 ADS, Akta Bractw (1918–1929), Dekanat Radoszyce, *Organizacje religijne przy kościele w Radoszycach – pismo ks. J. Kosińskiego do Kurii Diecezjalnej w Sandomierzu z dn. 21 sierpnia 1928 r.*; ADS, Akta Bractw (1918–1929), Dekanat Radoszyce, *Organizacje religijne przy kościele w Miedzierzy – pismo ks. J. Podwysockiego do Kurii Diecezjalnej w Sandomierzu z dn. 21 sierpnia 1928 r.*

20 APMie, *Kronika Parafii Miedzierza*, s. 27.

21 ADS, Akta Bractw (1918–1929), Dekanat Radoszyce, *Bractwa w parafii Czermnio – pismo ks. Leona Izdebskiego z dn. 1 września 1928 r.*; ADS, Wykaz Organizacji w Diecezji Sandomierskiej (1931), *Sprawozdanie ks. Jana Kadłubca z istniejących organizacji w parafii z 22 stycznia 1930 r.*; APSta, *Księga członków Bractwa Różańca zaczęte w 1915 r.* (Księga zawiera spis członków bractwa z parafii Stanowiska – 141 osób i parafii Żeleźnica – 67 osób).

22 ADS, Akta Bractw Różańca (1939–1957), *Pismo ks. Stanisława Szczepaniaka do Kurii Diecezjalnej w Sandomierzu z dn. 6 grudnia 1934 r.*

23 Z uwagi na brak danych nie można dokonać oceny liczebności tego bractwa w żadnej z parafii dekanatu radoszyckiego. Proboszcz sąsiedniej parafii Falków w 1943 r. zwrócił się do kurii

Zgodnie z diecezjalnym statutem, członkiem bractwa mógł być „każdy katolik żyjący według zasad wiary świętej”. Obowiązkiem członków bractwa było m.in. sumienne spełnianie obowiązków swego stanu, obrona wiary i Kościoła, odmówienie w ciągu tygodnia całego różańca, popieranie dzieł charytatywnych i prasy kościelnej. Członkowie organizacji mogli gromadzić składki ustalone na zebraniu ogólnym. Drobne składki wydawane były na zakup prasy, a większe kwoty, jeśli były w posiadaniu bractwa, mogły być wydane na przykład na zakup nieruchomości²⁴.

Drugą, jeszcze bardziej popularną w Kościele powszechnym organizacją był Żywy Różaniec. Bractwo zostało założone w 1826 r. przez Paulinę Jaricot (1799–1862) w Lyonie. W 1887 r. papież Pius IX w specjalnym brewe powierzył zwierzchnictwo nad tą organizacją różańcową generałowi dominikanów²⁵. Zadaniem bractwa było oprócz pogłębiania życia religijnego przeciwdziałanie zeświecczeniu społeczeństwa, zwalczanie bezbożnictwa i sekciarstwa (Mysiek, 1966, s. 478). Uczestnictwo w Żywym Różańcu polegało na przynależności do kółka różańcowego, składającego się z piętnastu osób, zwanego różą. Każda osoba z róży przez miesiąc odmawiała jedną z tajemnic różańcowych. Różami różańcowymi kierował kapłan zwany moderatorem, a jedną różą kierował zelator lub zelatorka, wybierani przez członków róż. Jedenaście kółek tworzyło tzw. unię, na czele której stał nadzelator (Mysiek, 1966, s. 478)²⁶.

W dwudziestoleciu międzywojennym koła Żywego Różańca funkcjonowały w całym kraju. Ze względu na brak danych statystycznych trudno ocenić liczbę członków tego bractwa. Biorąc pod uwagę fakt, że unie różańca istniały w każdej parafii, liczbę członków szacuje się na kilka milionów (Mysiek, 1966, s. 479). W 1938 r. w diecezji sandomierskiej do kółek różańcowych należało około 120 000 członków²⁷. Świadczy to o masowym charakterze tej organizacji. Także w interesującym nas dekanacie możemy mówić o powszechnym zasięgu tej organizacji. W kontekście prośby duchowieństwa dekanatu radoszyckiego o zgodę kurii dla każdego z kapłanów na zakładanie kółek z odpustami dowiadujemy się,

---

z prośbą, aby uprosiła Zakon Kaznodziejski o wydanie zezwolenia na założenie Bractwa Różańca przy kościele w Falkowie. Wniosek swój motywował licznymi prośbami swoich parafian, chcących wpisać się do bractwa. ADS, Akta Bractw Różańca (1939–1957), *Pismo proboszcza Falkowa do Kurii Diecezjalnej w Sandomierzu z dn. 8 sierpnia 1943 r.*

24 ADS, Akta Bractw Różańca (1939–1957), *Statut Bractwa Różańca w Diecezji Sandomierskiej podpisany dn. 25 maja 1939 roku przez biskupa Jana Lorkę.*

25 *Żywy Różaniec*, <http://www.rozaniec.dominikanie.pl/003.html> (dostęp: 27.12.2013).

26 Kilka słów o Różańcu świętym, http://www.piusx.org.pl/zawsze_wierni/artikul/1119 (dostęp: 27.12.2013); Mysiek, 1966, s. 478.

27 ADS, Akta zjazdów księży dziekanów zaczęte w 1930 roku, *Protokół ze zjazdu 25–26 października 1938 r.*, s. 8; Kasprzycki, 1935, s. 66.

że już na początku badanego okresu (1920 r.) kółka różańcowe istniały we wszystkich parafiach dekanatu²⁸. Z dużą dozą prawdopodobieństwa możemy również stwierdzić, że istniały w każdej wsi. Potwierdzają to choćby dane z parafii Miedzierza²⁹ oraz listy zelatorów i zelatorek różańca z parafii Przedbórz. Ostatnie dokumenty dowodzą, że Żywy Różaniec rozwijał się dynamicznie we wszystkich wioskach począwszy od 1905 r.³⁰. Niektóre kółka Żywego Różańca przetrwały do dzisiaj (Leśniewicz, mps, s. 81). Dane statystyczne z kilku wybranych lat potwierdzają masowy charakter Żywego Różańca w dekanacie radoszyckim (tab. 2).

Tabela 2. Liczba kótek i członków Żywego Różańca w dekanacie radoszyckim w latach: 1928, 1933, 1938.

Parafia	Rok erekcji	1928 r.		1933 r.		1938 r.	
		liczba					
		kótek	członków	kótek	członków	kótek	członków
Czermno	–	*	*	(14)	210	(21)	315
Falków	–	30	(450)	(65)	975	80	1200
Lipa	Są dawniejsze i są świeże	38	(570)	66	990	77	1155
Miedzierza	1889–1897	(87)	1305	(102)	1530	(104)	1560
Mnin	–	*	*	(100)	1500	(31)	465
Pilczyca	–	36	(540)	*	*	(31)	465
Przedbórz	–	80	(1200)	(110)	1650	(133)	1995
Radoszyce	Przed wojną	40	(600)	(100)	1500	(71)	1065
Stanowiska	Od dawna	20	(300)	*	*	51	765
Żeleznica	1917	5	(75)	(8)	120	(11)	165
Razem		336	3840	901	8475	611	9150

* jest potwierdzenie, że kółka istniały, ale brakuje danych liczbowych (...) dane w nawiasach są wynikiem pomnożenia lub podzielenia przez 15 (1 kółko = 15 członków)

Źródło: ADS, Akta Bractw (1918–1929), Dekanat Radoszyce, *Organizacje religijne przy kościele w Radoszycach – pismo ks. J. Kosińskiego do Kurii Diecezjalnej w Sandomierzu z dn. 21 sierpnia 1928 r.*; ADS, Akta Bractw (1918–1929), *Bractwa w parafii Czermno – pismo ks. Leona Izdebskiego z dn. 1 września*; ADS, Akta Bractw (1918–1929), *Pismo ks. J. Sroczyńskiego do Kurii Diecezjalnej w Sandomierzu z dn. 30 sierpnia 1928 r.*; ADS, Akta Bractw (1918–1929), *Organizacje religijne przy kościele w Miedzierzy – pismo ks. J. Podwysockiego do Kurii Diecezjalnej w Sandomierzu z dn. 21 sierpnia 1928 r.*; ADS, Akta Bractw (1918–1929), *Pismo ks. L. Wojciechowskiego do Dziekana Dekanatu Radoszyckiego z dn. 1 września 1928 r.*; ADS, Akta Bractw (1918–1929), *Organizacje religijne przy kościele*

28 ADS, Akta Kongregacji i Konferencji Dekanalnych (1918–1925), *Protokół z konferencji dekanalnej odbytej w Radoszycach dn. 18 maja 1920 r.*

29 APMie, *Kronika Parafii Miedzierza*, s. 28.

30 APPrz, *Lista Zelatorów i Zelatorek Różańca Świętego w parafii Przedbórz w 1932 roku*; APPrz, *Lista Zelatorów i Zelatorek Różańca Świętego w parafii Przedbórz w 1934 roku*.

w Pilczycy – pismo ks. B. Szczygielskiego do Kurii Diecezjalnej w Sandomierzu z dn. 29 września 1928 r.; ADS, Akta Bractw (1918–1929), *Pismo ks. A. Ręczajskiego do Dziekana Dekanatu Radoszyckiego z dn. 29 sierpnia 1928 r.*; ADS, Akta Bractw (1918–1929), *Organizacje religijne przy kościele w Stanowiskach – pismo ks. J. Snopczyńskiego do Kurii Diecezjalnej w Sandomierzu* (brak daty); ADS, Akta Bractw (1918–1929), *Organizacje religijne przy kościele w Żeleźnicy – pismo ks. J. Kadłubca do Kurii Diecezjalnej w Sandomierzu z dn. 28 września 1929 r.*; ADS, Akta Bractw (1918–1929), *Organizacje religijne przy kościele w Falkowie – pismo ks. J. Dąbrowskiego do Kurii Diecezjalnej w Sandomierzu z dn. 24 września 1928 r.*; ADS, Akta Statystyki Diecezji, Dekanat Radoszycki, *Materiały do katalogu diecezjalnego z roku 1933 i 1938.*

Porównując dane z 1928 r. ze statystyką z 1938 r., zauważamy podwojenie liczby członków w Żywym Różańcu. Wyjątkiem była parafia Pilzycza, gdzie liczebność kółek, a co się z tym idzie liczba członków, spadła z 540 członków w 1928 r. do 465 w 1938 r. Sumując powyższe dane, zauważamy, że bractwo liczyło 9 150 osób. Stanowiło to 17% wszystkich katolików dekanatu. Najwięcej członków kółek różańcowych liczyły parafie: Przedbórz (1 995 – 25% wszystkich katolików), Miedzierza (1 560 – 30%), Falków (1 200 – 19%), Lipa (1 155 – 22%). Dopiero piąte miejsce pod tym względem zajmowała najliczniejsza parafia dekanatu, Radoszyce (1 065 – 10%). W pozostałych parafiach liczba członków nie przekraczała tysiąca: Stanowiska (765 – 24%), Mnin (465 – 9%), Pilzycza (465 – 10%), Czermno (315 – 11%), Żeleźnica (165 – 11%). Warto odnotować, że na dobry wynik w parafii Stanowiska wpływ miał fakt, że aż 12 kół różańcowych tworzyły dzieci szkolne. Informacja to dowodzi, że duchowni angażowali do działalności w tym bractwie już najmłodszych. Dzięki temu Kościół zapewniał sobie realny wpływ na wychowanie dojrzałych katolików. Biorąc pod uwagę jednak stosunek procentowy członków kółek do ogólnej liczby katolików, to największy odsetek wiernych należących do Żywego Różańca obserwujemy w parafiach: Miedzierza, Przedbórz, Stanowiska i Lipa. W tych parafiach od 22% do nawet 30% katolików należało do omawianego bractwa. W skali kraju, jak i badanego dekanatu miejscowe elity nie były raczej zainteresowane ruchem różańcowym, bractwa działały głównie w środowisku robotniczym i chłopskim. Ponadto, organizacja była zdominowana przez kobiety (Stanaszek, 1999, s. 344; Mysiek, 1966, s. 479). Dobitnie o tym świadczy statystyka z dekanatu radoszyckiego; w parafii Stanowiska kobiety stanowiły aż 97% członków Żywego Różańca³¹.

Mimo ogromnego sukcesu organizacyjnego bractwa w dekanacie radoszyckim, analogicznie jak w całej Polsce, borykały się z problemami

---

31 ADS, Akta Statystyki Diecezji, Dekanat Radoszycki, *Materiały do katalogu diecezjalnego z parafii Stanowiska z 1938 roku.*

w codziennym funkcjonowaniu. Wiązało się to przede wszystkim z brakiem instytucji koordynującej działalność bractwa w diecezjach (centrala krajowa i centrale diecezjalne) i brakiem jednolitego statutu. Taka sytuacja powodowała, że bractwa działały wedle lokalnych wzorców, niekiedy dość chaotycznie. W dużej mierze przekładało się na pracę duszpasterską duchowieństwa (Mysiek, 1966, s. 478–479). Widoczne to też było w parafiach dekanatu radoszyckiego. Potwierdzeniem jest zapis z parafii Miedzierz: „Ta organizacja w diecezji naszej jest w oplakany stan. Prowadzi się chaotycznie, każdy na swój sposób, bez żadnej centrali. Jedna diecezja płocka zajęła się opuszczoną organizacją. Na wzór tej diecezji zorganizował w ścisłe ramki zrzeszenie ks. Podwysocki”³².

Szerokie rzesze skupione w bractwach, jak zauważył ks. Bogdan Stanaszek (Stanaszek, 1999, s. 344), stanowiły olbrzymi potencjał w rękach Kościoła. Mimo rozmaitych problemów formacyjno-organizacyjnych władze diecezjalne starały się ten potencjał ukierunkować, m.in. poprzez organizowanie kongresów dla członków bractwa. Jednym z takich kierunków było wykorzystanie struktur Żywego Różańca do tworzenia Akcji Katolickiej (Stanaszek, 1999, s. 344). Kongres poświęcony m.in. tej kwestii odbył się w 1934 r. w Końskich. Zgromadził ok. 20 000 osób. Uroczystości miały bardzo podniosły przebieg. Procesja odbyta nocą przy pochodniach była manifestacją wiary i ogromnej mocy tkwiącej w organizacjach kościelnych. W procesji oprócz kółek Żywego Różańca wzięły udział organizacje religijne i świeckie, które niosły swoje sztandary. Śpiewany był hymn Unii Żywego Różańca *Milion Rycerzy*, co jeszcze bardziej podkreślało doniosłość uroczystości i potęgę organizacji (Piechota, 1924, s. 299–305). Na Kongresie został wygłoszony referat, w którym mowa była właśnie o ukierunkowaniu pracy kółek Żywego Różańca tak, były stały się one bazą, z której rekrutowaliby się członkowie Akcji Katolickiej (Piechota, 1924, s. 301). Echa tego wydarzenia wybrzmiały i w parafiach dekanatu radoszyckiego. W 1935 r. dziekan ks. Antoni Kasprzycki na zjeździe dziekanów w Sandomierzu przybliżył to zagadnienie w referacie pt. *Żywy Różaniec jako przedszkole Akcji Katolickiej*. Projektując struktury Akcji Katolickiej, ks. Kasprzycki wyraził się: „Praca pójdzie łatwiej w tych parafiach, gdzie jest już zorganizowany Żywy Różaniec”. Kapłan zachęcał dziekanów, aby dokładali wszelkich starań i podejmowali aktywną współpracę z członkami kółek różańcowych. Nakreślając przyszłe cele, uprzedzał: „Miesięczne ogólne zebrania kółek (...) nie wystarczą. (...) Żywy Różaniec nie może dziś zadowolić się modlitwą w kościele i nabożeństwem. (...) potrzebna jest również praca na polu społeczno-religijnem”. W celu organizowania i koordynowania działań organizacji duchowny zgłosił nawet wniosek powołania dyrektora

32 APMie, *Kronika Parafii Miedzierz*, s. 28.

diecezjalnego Żywego Różańca³³. Ksiądz Kasprzycki, chcąc uatrakcyjnić pracę duszpasterską i uczynić ją bardziej owocną, wydawał w latach 1935–1939 miesięcznik „Przewodnik Żywego Różańca” (Adamczyk, 1995, s. 121). W 1938 r. sześć parafii: Czermno, Lipa, Falków, Radoszyce, Stanowiska i Żeleźnica prenumerowały czasopismo i sprowadzały je łącznie w liczbie 286 egzemplarzy. Ponadto księża rozdawali w parafiach ulotki różańcowe dla dorosłych i ulotki różańcowe dla dzieci szkolnych³⁴. Brak jest w źródłach informacji o innej działalności bractwa.

Podsumowując niniejsze rozważania, należy stwierdzić, że ruch pielgrzymkowy i udział wiernych w bractwach różańcowych w Kościele katolickim w okresie międzywojennym należał do zjawisk religijnych o charakterze powszechnym i masowym, szczególnie w Polsce. W badanym dekanacie radoszyckim, podobnie jak na terenie diecezji sandomierskiej, wierni masowo uczestniczyli w pielgrzymkach, głównie do sanktuarium na Jasnej Górze. Wynikało to nade wszystko z faktu, że religijność ludności dekanatu (dominowali włościanie) miała wyraźny rys maryjny. Maryjność ta nie była niczym wyjątkowym w opisywanym dekanacie. W ówczesnym Kościele kult maryjny występował szeroko w społecznościach wiejskich i środowiskach małomiasteczkowych (Renz, 2022, s. 185–208). Również masowe uczestnictwo wiernych w bractwach różańcowych wiązało się po części z tym fenomenem. Opisywane formy zbiorowego kultu religijnego to przestrzeń, gdzie realizowane były potrzeby religijne wiernych oraz prowadzona w miarę możliwości formacja duchowa wiernych. Źródła poza statystyką niewiele mówią o ich aktywności. Można przyjąć jedynie (co potwierdzają publikacje dotyczące diecezji sandomierskiej i kraju), że Kościół nie wykorzystał w pełni potencjału członków bractw i ruchu pielgrzymkowego. Wynikało to m.in. z faktu, iż zaangażowane w te formy kultu były głównie niższe warstwy społeczne charakteryzujące się niewystarczającym zapleczem intelektualnym i społecznym.

---

33 ADS, Akta zjazdów księży dziekanów zaczęte w 1930 roku, *Protokół ze zjazdu 25–26 października 1938 r.*, s. 8; Kasprzycki, 1935, s. 66.

34 ADS, Akta Statystyki Diecezji, Dekanat Radoszycki, *Materiał do katalogu diecezjalnego z 1938 r.*

BIBLIOGRAFIA I ŹRÓDŁA

Archiwalia

Archiwum Diecezjalne w Sandomierzu
Akta Bractw (1918–1929), Dekanat Radoszyce
Akta Bractw Różańca (1939–1957)
Akta Konferencji Ks. Dziekanów i Konferencji Dekanalnych (1926–1929)
Akta Kongregacji i Konferencji Dekanalnych (1918–1925)
Akta Kongregacji Ks. Dziekanów i Konferencji Dekanalnych (1935–1938)
Akta Pielgrzymek (1930–1983)
Akta Statystyki Diecezji, Dekanat Radoszycki
Akta zjazdów księży dziekanów zaczęte w 1930 roku
Akta zjazdów księży dziekanów zaczęte w 1930 roku
Wykaz Organizacji w Diecezji Sandomierskiej (1931)

Archiwum Jasnej Góry w Częstochowie

sygn. 2388, Książka do zapisywania pielgrzymek przybyłych do Matki Boskiej na Jasną Górę od 1927.
sygn. 637, Tu zapisuj kampanie przybywające na Jasną Górę (1926–1927).
sygn. 2384, Wstęp do „Wykaz kampanii przybywających na Jasną Górę 1913–1927”.
sygn. 2384, Wykaz kampanii przybywających na Jasną Górę (1913–1927).
sygn. 2601, Wykaz pielgrzymek przybywających na Jasną Górę (1935–1948).

Archiwa parafialne

Archiwum Parafii Miedzicza
Archiwum Parafii Przedbórz
Archiwum Parafii Stanowiska

Źródła drukowane, wspomnienia i relacje

Kasprzycki, A. (1935). *Żywy Różaniec jako przedszkole Akcji Katolickiej*, KDS 1935, nr 3, s. 66.
Piechota J. (1934). *Kongres Kółek Żywego Różańca w Końskich*, KDS 1934, nr 10, s. 299–305.
Relacja ustna ks. A. Mrocza, Stanowiska 2013 – zbiory prywatne autorów.
Relacja ustna Janiny Bednarczyk, Wilczkowice 2000 – zbiory prywatne autora.
Relacja ustna Józefy Basiak, Lewoszów 2002 – zbiory prywatne autorów.
Relacja ustna ks. A. Mrocza, Stanowiska 2013 – zbiory prywatne autorów.
Relacja ustna ks. A. Mrocza, Stanowiska 2013 – zbiory prywatne autorów.

Relacja ustna Janiny Bednarczyk, Wilczkowice 2000 – zbiory prywatne autorów;

Relacja ustna Józefy Basiak, Lewoszczów 2002 – zbiory prywatne autorów.

W sprawie pielgrzymek do Częstochowy, KDS, 1921, nr 4, s. 83.

W sprawie kompanij na Jasną Górę, KDS, 1920, nr 1, s. 199.

Opracowania

Adamczyk, M. (1995). Prasa religijna Kielecczyzny w dwudziestolecium międzywojennym (typologia, funkcje, modele). *Kieleckie Studia Bibliologiczne*, t. 2, s. 111–128.

Gapys, J. i Markowski, M.B (red.). (2006). *Duchowieństwo polskie w latach niepodległości 1918–1939 i w okresie II wojny światowej*. Kielce: Kieleckie Towarzystwo Naukowe Akademia Świętokrzyska im. Jana Kochanowskiego.

Jabłoński, S.Z. (1986). *Jasna Góra. Ośrodek kultu maryjnego 1864–1914*. Lublin: RW KUL.

Jabłoński, S.Z. (1995). Przemiany w ruchu pielgrzymkowym na Jasną Górę w okresie II Rzeczypospolitej (1918–1939). *Peregrinus Cracoviensis*, z. 1, 45–65.

Jabłoński, Z.S. (2003). Różaniec w życiu kościoła w Polsce w XX wieku. W: *Odkrywanie różańca. Materiały z sympozjum mariologicznego, Kraków, 24–25 kwietnia 2003 roku*. Częstochowa–Kraków: PTM, 21–56.

Jabłoński, Z.S. (2006). Udział Jasnej Góry w życiu społeczno-politycznym w latach niepodległości (1918–1939). W: J. Gapys i M.B. Markowski (red.), *Duchowieństwo polskie w latach niepodległości 1918–1939 i w okresie II wojny światowej*. Kielce: Kieleckie Towarzystwo Naukowe Akademia Świętokrzyska im. Jana Kochanowskiego.

Jackowski, A. (1991). *Zarys geografii pielgrzymek*. Kraków: Nakł. Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Jaśkiewicz, P., Turzyński, P. i Osiej, D. (2004). *W drodze do Matki – 25 lat Radomskiej Pielgrzymki*. Radom.

Kłopotek, R. (2010). Geneza i działalność bractw kościelnych w Europie i w Polsce do końca XVIII wieku. *Studia Gdańskie*, t. 27, 219–233.

Kraś, J. (2011). Istota i znaczenie ruchu pielgrzymkowego w Polsce. *Saeculum Christianum. Pismo Historyczno-Społeczne*, 18/1, 231–244.

Królikowski, J. (2004). Początki różańca w Polsce. *Salvatoris Mater*, 6/3, 249–266.

Kuźmak, K. (1973). *Bractwa Matki Bożej Wspomożycielki Chrześcijan na ziemiach polskich w XVIII stuleciu. Studium z dziejów kultu maryjnego i wspólnot chrześcijańskich w dawnej Polsce*. Rzym: Papieski Instytut Studiów Kościelnych.

Leśniewicz, A. *Duszpasterstwo parafii Falaków w latach 1918–1939*, mps.

- Mysiek, W. (1966). *Kościół katolicki w Polsce w latach 1918–1939. Zarys historyczny*. Warszawa: Książka i Wiedza.
- Renz, R. (2022). Religia rzymskokatolicka w życiu społeczności lokalnej w okresie międzywojennym (na przykładzie diecezji kieleckiej). *Perspektywy Kultury*, 1(36), 185–208.
- Stanaszek, B. (1999). *Duchowieństwo diecezji sandomierskiej w latach 1918–1939*. Lublin: KUL.
- Woroniecki, J. (1947). *Św. Jacek Odrowąż i wprowadzenie Zakonu Kaznodziej-skiego do Polski*. Katowice: Nakładem Księgarni św. Jacka.

Netografia

- E-encyklopedia. Bractwo różańcowe*. Pozyskano z: http://www.encyklo.pl/index.php5?title=Bractwo_R%C3%B3%C5%BCa%C5%84cowe (dostęp: 23.12.2013).
- Kilka słów o Różańcu świętym*. Pozyskano z: http://www.piusx.org.pl/zawsze_wierni/artukul/1119 (dostęp: 27.12.2013).
- Z historii pieszych pielgrzymek na Jasną Górę*. Pozyskano z: [http://pielgrzymki.opoka.org.pl/aktualnosc/2295.1, Z_historii_pieszych_pielgrzymek_na_Jasna_Gore.html](http://pielgrzymki.opoka.org.pl/aktualnosc/2295.1_Z_historii_pieszych_pielgrzymek_na_Jasna_Gore.html) (dostęp: 11.05.2014).
- Żywy Różaniec*. Pozyskano z: <http://www.rozaniec.dominikaniec.pl/003.html> (dostęp: 27.12.2013).

Jerzy Gapys – pracownik Instytutu Historii Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, od 2020 r. dyrektor Instytutu. Jego zainteresowania naukowe koncentrują się wokół kilku pól badawczych: dzieje elit społecznych w Polsce w latach 1918–1945; ziemiaństwo polskie 1918–1945, duchowieństwo katolickie 1939–1945, społeczność wiejska w GG 1939–1945, akcja dobroczynna w czasie II wojny światowej. Jest autorem trzech monografii naukowych, ponad 100 artykułów naukowych. Wydał też kilka książek – edycji źródełowych.

Zbigniew Kowalczyk – doktor nauk humanistycznych. Od 1990 r. pracuje w zawodzie nauczyciela. W 1999 r. został dyrektorem Szkoły Podstawowej im. św. Jana Pawła II w Wilczkowicach. Jego zainteresowania naukowe koncentrują się wokół życia religijnego Kościoła katolickiego w II RP. Jest autorem publikacji naukowych i popularnonaukowych.